

којој сентиментално „наклапање” и нужност хепиенда обезбјеђују тренутну популарност. *Сайфови у мајчиној соби* је роман који од правог читаоца захтијева изузетну књижевну културу и апсолутно препуштање унутрашњим лавиринтима и вртлозима свијести, кроз које ће га роман провести. Уколико „натрчи” и на дио себе у тим лавиринтима, такав читалац ће моћи да препозна истинску вриједност књиге.

Игор СИМАНОВИЋ

ГАДЉИВОСТ И ДЕЛАЊЕ

Дамир Смиљанић, *Ириџације. Синестетички оџледи*, „Адреса”, Нови Сад 2014

Тематизујући проблеме херменеутике дражи и додира, феноменологију гадљивости, феномен језе и синестетику празнине, Дамир Смиљанић маркира кључна места синестетичког учења. По неконвенционалности али и строгости мишљења издваја се ауторово сагледавање теорије делања сходно начелима патичке и синестетичке логике. У игри су уметничко стваралаштво, осећај језе и гадљивости, погођеност и атмосферичност, пре свега у контексту напуштања теорија делања које почивају на праволинијском испуњењу сврхе, у корист осетљивијег и нијансиранијег начина мишљења за наше прилике доста нетипичног.

Начелно одбацивање фиктеанске парадигме одваја синестетичку концепцију Дамира Смиљанића од главних токова наше филозофије и омогућава му да проблему делања приђе на посебнији начин. За образложење ове тезе потребан је краћи излет у нашу историју филозофије. Фиктеанска сазнајна парадигма налази се у разгранатим токовима међуратне филозофије живота, као што је заступљена и код протагониста праксис филозофије, а реч је о контрарним филозофским токовима. Међутим, између њих постоје многе „тајне везе”. Критикујући окоштали материјализам тадашње марксистичке филозофије, Николај Берђајев налази да је категорија праксиса најбитније обележје аутентичног марксизма: „Марксистичка филозофија мора бити одређена као филозофија *praxis*-а, акта, деловања, али она држи до реалности тог материјалног света над којим делује субјект, човек, она устаје против идеализма, где тек у мисли долази до победе над нужношћу и влашћу материјалног света.” (Берђајев Николај, *Царство духа и царство кесаря*). Пар деценија после тог апела, Милан Кангрга инсистира на повесности Фиктеовог идентичног субјект-објекта, ради утемељења односа између праксе, стваралаштва, самоделатности и револуције (*Пракса. Вријеме. Свијет*). С друге стране,

у монографији Димитрија Најдановића о филозофији историје И. Фихтеа (*Die Geschichtsphilosophie Imanuel Hermann Fichtes*, 1940 – реч је о сину познатијег Јохана Готлиба Фихтеа), наилазимо на сличну аргумен- тацију. Најдановић, свештеник који је умро као емигрант у Америци, такође је разматрао антропологистичку филозофију историје сходно категорији праксиса: „Тиме што човек ствара повест, ствара он заправо самог себе... Повест је самопостојање човека = самопостојање човека је повест.” Иначе, монографија је посвећена владици Николају Велимировићу и филозофу Едуарду Шпрангеру, што већ по себи говори о атмосфе- ри дела.

У претходном делу, *Синестетика*, Дамир Смиљанић чини одлучан отклон од фихтеанске сазнајне парадигме: „Ствари нас се не тичу јед- ноставно само с обзиром на сврху коју имају за нас, већ нас и (дословно) *погађају*, оне су значајне за нас, јер под њиховим *дејством* доспевамо до извесног расположења или емоционалног стања, а могу имати утица- ја и на наше ставове. Оне нас афицирају, а то треба схватити у двоструком смислу: у смислу *надражености* као и у смислу *афективне погађено- сти*. Ствари добијају своје лице и свој карактер... Ми нисмо једноставно актери спознаје у фихтеанском смислу те речи (као да ми постављамо објект испред себе), већ на неки начин ми бивамо затечени када сазнајемо, сазнање је оно што нам се дешава, што нас дословно 'спопада', на шта немамо утицаја!” Резултат напуштања фихтеанске парадигме посебно је плодносан када омогући ближе повезивање различитих феномена масовне психологије и егзистенцијалних стања са феноменом делања. У часу остварења неког спортског успеха може нас „спопасти” заједнич- ки доживљај тријумфа, као „пливање” у заједничком осећању. Опште стање нас може захватити и када се у неком непознатом граду нађемо у колони навијача неке сасвим непознате екипе. Тада је у питању фено- мен афективне погођености као специфично и типично људског модуса искушавања стварности.

Гађење и иријација сигнализирају да пад у једнодимензионалност никако није судбина и цена напуштања фихтеанске парадигме. У тради- ционалном смислу о гађењу говоримо зарад што бржег повратка у суб- лимну област чистих идеја, да бисмо са висине, сада без гађења, тема- тизовали извештај феномен, као што се лекар од непосредности живота, крви и телесних излучевина, штити белим мантилом. Не треба испу- стити из вида да је то стари филозофски проблем, формулисан још код Платона: „А о предметима, Сократе, који могу бити смешни – као што су длака, блато и нечистоћа, или о сваком другом предмету без икаквог значаја и без икакве вредности – јеси ли у сумњи да ли би требало твр- дити или не да иза свакога од њих постоји једна одвојена идеја, различи- та од предмета који дотичу наше руке?” (Парменид). Расправа је стара, али Смиљанић је обнавља у синестетичкој визури. Гадљивост и други

феномени посматрају се као случајеви афективне погођености, а тело човека се промишља као „својеврсни резонатор дејстава ствари, догађаја и ситуација које се налазе и одигравају око њега”.

Феномен гадљивости, коме је аутор посветио најузбудљивије стране своје најновије књиге, не може се разумети без *синестезије* као носећег концепта. Синестезија не допушта развијање „метафизике гадљивости”: „Постоји један феномен који се тиче тог заједничког деловања чула, а који ће бити кључан приликом скицирања патичке теорије сазнања. Он је тако важан за њу, па по њему може добити назив. Ради се о феномену синестезије као укрштању чулних утисака одн. квалитета: када се плава боја неког предмета уједно осети као хладна, неки тон одреди као мек, неки број или нека реч изазове одређен осећај и сл.” Естетичка логичност синестетичког, односно особина да се појмови повезују мимо закона идентитета, искључења трећег и закона непротивречности, него више сходно нијансирању, погађању специфичног валера и прелаза, постаје кључна особина за повлачење разлике између формалне логике и логике чулности. Говорник се у конкретном случају може вредновати истицањем особине његове боје гласа, али тако да му и мисао „звучи шупље”, било да се „умиљава” или „испуњава празнину”.

Ириџације и *Синестезијика* стижу у нашу културу и прерано и прекасно. Прерано, јер главни представници тог филозофског тока нису преведени, а прекасно с обзиром на то да су нека од ирационалистичких струјања која утичу на синестетичку позицију Дамира Смиљанића била посебно популарна у међуратном периоду наше филозофије (мислим пре свега на филозофију живота). Међутим, главне идеје *Ириџација* су наслућене у уметности, а посебно у Медиали и црном таласу. Оглед *О одвратином* Живојина Павловића и *Нова феноменологија гадљивости* Дамира Смиљанића могу се посматрати као одјек тог замишљеног дијалога.

Према Живојину Павловићу, гађење изазива револуционарно мењање облика материје у коме енергија узима нови ток (на пример у случају посматрања порођаја), или када смрт и појава леша провокативном гестом ремете илузију вечитости. Али природа „ружног” у уметности не крије се у деструктивном асоцијативном дејству „ружног” из живота, већ у деструктивној моћи њене експресије. Ружно на нивоу експресије, као уметнички успели приказ, поседује својствену деструктивност, од које уметничко дело не може побећи (рецимо, када је Луис Буњел у Франковој Шпанији снимео филм, осванула је карикатура надменог Каудилја како прима филмске ролне које му експлодирају у руци). Гађење изазива оно што је у одређеном стању, пре у течном него у чврстом, као оно што нас негативно афицира, „прљавштина”, али: „Прљавштина је делом једноставно присуство, необрисаност трагова живота” (Колнаи). Тиме је, држи Смиљанић, дотакнут један моменат на иритирајућем материјалу који

заслужује посебну пажњу, а то је моменат деформације, односно брисања формалних црта. Свака дезорганизација форме је већ по себи иритирајућа, она упада у очи, заокупља пажњу, смета, намеће се субјекту и његовим чулима. Можда дубљи разлог за појаву нелагодности која се осећа приликом перцепције неуобличеног и распаднутог материјала лежи у неусклађености опаженог материјала са формама по којима смо навикли да подводимо тај материјал, а „сама та неусклађеност форми и садржаја изазива нелагоду”. Настанак ових иритација и њихов синестетички опис могли би се, према аутору, повезати са трансценденталнофилозофском теоријом опажајућег повода и оштре реакције. Феномен гађења у себи садржи два нивоа, погађајући и реактивни. Осећај гадљивости не везује се за одређене предмете, него је дифузан и развија синестетска дејства независно од облика предмета који стварају тај осећај, мада је могуће и да тај осећај као дифузан постане облик психофизичке диспозиције! Зато је осећај гадљивости кључан за синестетику, јер у најчистијем виду испоручује анализи однос погађајућег и реактивног.

Осветљавањем опсесивно-компулзивног поремећаја, пре свега појмовима који потичу из Хајдегерове онтологије, Смиљанић скицира и херменеутичку логику чина. Уочавајући код опсесивно-компулзивних болесника недостатак опуштености (*Gelassenheit*), Смиљанић налази да опуштен човек не подлеже притиску неког патолошког порива, већ прихвата привременост и провизорност као модус егзистирања у свету, док опсесивно-кумпулзивни болесник не извршава ни први корак, због претераног планирања и предвиђања свих могућих околности и опасности. Опуштеност води животу у симпатетичкој вези са светом око себе, док се у супротном стању човек „троши” у јаловом супротстављању, потенцирајући управо моћ онога против чега је и устао. Дакле, упркос напуштању фихтеанске парадигме, проблем делања или синестетика чина долази у први план тематизације. Сходно патичкој логици, логици која обједињује мишљење и осећања у оптерећењу и мотивацији конкретне ситуације, важно је не само напустити робовање оквирима него умети одустати и од властитих претпоставних равни, користећи на најпродуктивнији начин, песнички речено, „шумове у кутији за мишљење”.

Срђан ДАМЊАНОВИЋ